

Göran Rosenberg (född 1948) är författare och journalist. Foto: Cato Lein

Marcus Ehrenpreis var överrabbin i Stockholm 1914-1948. Den svenska regeringen ville döda att man fått Tyskland att stämpla ett rött. I alla pass som tillhörde judar genom att skjuta över skuld på Stockholms judiska församling. Foto: The National Library of Israel Collections, TT

Göran Rosenbergs återupprättelse av Marcus Ehrenpreis är en bragd

Den svenska regeringen spred bilden att Stockholms överrabbin motsatte sig att judar skulle få skydd i Sverige. I sin övertygande och väl-dokumenterade biografi över Marcus Ehrenpreis visar Göran Rosenberg att så inte var fallet, skriver Magnus Eriksson.

Litteratur | Biografier
Rabbi Marcus Ehrenpreis
obesvarade kärlek av Göran Rosenberg
505 S. ALBERT BONNERS FÖRLAG

Magnus Eriksson
literatur@svd.se

Vilken är meningen med den judiska existensen? Var det "att bli en nation som alla andra" eller "att leva mitt ibland världens nationer för att förvalta ett andligt arv"? Jag skiftar tempus, då frågan löper som ett ledmotiv genom Göran Rosenbergs biografi över Marcus Ehrenpreis, överrabbin i Stockholm 1914-1948. "Rabbi Marcus Ehrenpreis obesvarade kärlek", samtidigt som det var en avvärande fråga för Ehrenpreis syn på sionismen.

Ehrenpreis var tidigt engagerad i den sionistiska rörelsen. Han deltog i den första sionistiska konferensen 1897 i Basel, men han hävdade också en kulturell sionism, inte en territoriell. Han såg diasporan som judendomens existensvillkor, en moralisk och andlig kvalitet: "Judendomens ethos var format i minnet av slaveri och främlingskap, och judarna i diasporan hade i liv och lära gjort minoritetens och främlingens sak till sin", som Rosenberg sammanfattar hans ideal.

När Marcus Ehrenpreis kom till Stockholm 1914 var han en central gestalt i den europeiska judendomen. Han föddes i Gallizien, men han stod närmare en västlig reformjudendom än den östliga och ortodoxa traditionen. Som högste rabbin i Bulgarien spelade han en diplomatisk roll för att rädda sina trosfränder undan förföljelser under de bal-

kanska konflikter som föregick första världskriget. Så hamnade han i den europeiska periferin, i ett Sverige där det bara fanns några tusen judar, de flesta assimilerade och - vilket var utmaningen för Ehrenpreis - mindre engagerade i den andlighet som för honom var judendomens kärna.

Men Ehrenpreis ville inte bara väcka den svenska judenheten, han var också en kulturförmedlare till det icke-judiska Sverige. Han publicerade tidigt en antologi med ny hebreisk lyrik. Rosenberg visar med flera recensionscitat hur fördomarna frodades. Även de positiva kritikerna excellerade i beskrivningar av den judiska "raslösheten" och dess "hejdlösa internationalism", av "stamkänslan" och påstådda rasgenskaper.

Rosenberg följer nära Ehrenpreis yttre biografi, som han väver samman med trosmässigt

och politiskt färgade stridigheter inom judenheten och de skeenden i Europa som ledde fram till Förntelsen. Han skriver om motsättningen mellan de assimilerade judarna och flyktingarna från pogromerna i östra Europa, om brytningen mellan reformsträvanden och ortodoxi, om sionismen som politisk eller andlig rörelse. Och så frågan om Marcus Ehrenpreis och hans agerande på 30-talet och under andra världskriget.

Det spreds tidigt en bild att Ehrenpreis och den mosaiska församlingen i Stockholm motarbetade möjligheterna för judiska flyktingar att få skydd i Sverige. Bilden spreds av företrädare för den svenska regeringen, men också i sionistiska kretsar som var kritiska mot Ehrenpreis andliga definition av Israel.

Rosenberg skärskäddar dokumenten och visar att beskyllningarna var grundlösa. Regeringen ville skjuta över skulden för att döda att Sverige bad Tyskland att stämpla ett "J" i judiska emigranterns pass och avvisade judiska flyktingar fram till 1941. Rosenberg visar hur Ehrenpreis

och församlingen i Stockholm värdade för judiska flyktingar, men att regeringen sa nej. Det vände med deportationen av de norska judarna 1942, men till dess var det myndigheterna som bromsade, inte de svenska judarna.

Efter kriget visade en parlamentarisk utredning att ansvaret för det fördröjda flyktingmottagandet låg hos regeringen. Men ändå, skriver Rosenberg, "var det Gustav Möllers antydning om de svenska judarnas medansvar för den svenska flyktingpolitiken, snarare än kommissionens redogörelse för hur de svenska flyktingmyndigheterna i fall efter fall hade kört över församlingen, som skulle leva vidare och skugga bilden av församlingens och Ehrenpreis agerande."

Göran Rosenbergs biografi över Marcus Ehrenpreis är väl-dokumenterad och övertygande, både som återupprättelse av en av det svenska 1900-talets ledande kulturpersonligheter och i blottläggandet av de antisemitiska underströmningarna i den svenska politiken på 30- och 40-talen. Boken är en bragd. ■